

רקפת שפי

צמיחת עילית אינטלקטואלית חדשה בסוף המאה ה-18

רק בשלהי המאה ה-18 החלה להתפתח ספרות מקורית בגרמנית שחתרה לצביון ייחודי ולקאנון משלה, וזאת לאחר תקופה ארוכה של פרובינציאליות תרבותית מובהקת, שהתאפיינה בדומינאציה של הצרפתית, ומאוחר יותר באימוץ של דגמים אנגליים. את הביטוי הראשון ל"מהפכה" זו, שנעשתה בידי אינטלקטואלים צעירים ומתוסכלים, בישרה החבורה הנוודעת בשם "הסער והפרץ". מבחינתם, כוחה של הפעילות הספרותית היה בכך שפתחה בפניהם, בתנאים התרבותיים הנתונים, אפשרויות לקידום חברתי וכלכלי, ובריבזמן איפשרה להם לטפח ערכים של תרבות לאומית "אותנטית" שבשמהם יכלו להתארגן כעילית חדשה. האוטוביוגרפיה של גתה, כמו גם רומן הנעורים שלו, "ייסורי ורתר הצעיר", מדגימים זאת היטב

הקאנון הגרמני לעתיד. אבל מובן שפעולתם של אלה לא היתה אלא שלב נוסף, גלוי יותר, של תהליך שהתחיל עוד קודם, באותם עשורים סוערים של סוף המאה ה-18. גם אם בני אותם דורות לא יכלו לדעת מה יהיה מקומם ב"נצח הגרמני", אין ספק שהיה להם חלק פעיל ביותר במשא-ומתן על "התרבות הגרמנית"; במובן זה, שנאבקו ממש על שינוי מבנה הכוחות ואופי המשאבים שעמדו לרשותם בשדות התרבות הספציפיים שבתוכם פעלו, ותוך כדי כך הצליחו לשנות, או לבסס, את מקומם בתרבות המקומית בכלל. אחד משדות הפעולה העיקריים, שריכוז בתוכו את מירב האנרגיה הזאת, היה השדה הספרותי.

כאן, עלי להדגיש שתי הנחות חשובות בנוגע לתפיסת הספרות כמוסד בתרבות:

א. המרכזיות של הפעילות הספרותית בתהליך של בניית קאנון אינה עניין מובן מאליה. התפקיד שנוטים לייחס לספרות באופן "טבעי" כגורם מניע בשינויים תרבותיים וביצירת יוקרה תרבותית (הספרות, בייחוד בהקשר הגרמני, נחשבת למוסד ראשון במעלה של ה"תרבות", במובן הצר, הנורמטיבי, של המלה), אינו אוניברסלי ואינו הכרחי, אלא יש לו הסבר היסטורי. ההנחה היא שהפעילות הספרותית, כלומר — פעילות ממוסדת המתרכזת בייצור ובביקורת של טקסטים שמיוחס להם ערך מסוים — היא, כמו כל פעילות אחרת, רק אחת האפשרויות של קבוצות מסוימות להתגבש וליצור לעצמן יוקרה ייחודית.

ב. במונח "הפעילות הספרותית" הכוונה אינה רק לכתיבת הטקסטים — ה"יצירות", מה שאמנם נחשב לפעילות המובהקת ביותר של העיסוק הספרותי, לתוצר המוגמר שלו ולסיבת קיומו — אלא למכלול שלם של דפוסי פעולה שהם חלק מעיסוק זה, כגון, ביקורת ספרות, הרגלי קריאה, חברות ספרותיות, ואפילו דגמי אישיות של "משורר", התנהגותו וסגנון חייו.

לאור זאת עולה השאלה, איך ובאילו תנאים התפתח שדה הספרות בגרמניה בשליש האחרון של המאה ה-18 והפך לגורם מרכזי כל כך בארגון התרבות המקומית ובצמיחתה של עילית אינטלקטואלית חדשה, באופן שהפך

הקהילה הספרותית בגרמניה מקהילה מתרגמת בלבד, המייבאת דגמים מקורפוסים בלשונות אחרות — בייחוד בצרפתית, אך יותר ויותר גם באנגלית — לקהילה שספרותה מתורגמת ללשונות אחרות, שהנציגים שלה הופכים לדוגמאות מופת גם מחוץ לגרמניה ומצטרפים כנכסים חשובים לקאנון האירופי בכלל. שמו של יוהאן וולפגנג גתה (Goethe) הצטרף מעתה לרשימת השמות המפוארים — הומרוס (Homerus), דנטה (Dante) וויליאם שקספיר (Shakespeare), כחלק ממה שמכונה "הקלאסיקה העולמית".

בדרך כלל, הנסיון לתאר את היווצרות הקאנון הגרמני מתמקד בתקופה מאוחרת יותר, במחצית הראשונה של המאה ה-19, שבה ננקטה יוזמה מפורשת למיסוד ולקאנוניזאציה של "מסורת גרמנית מקורית". כידוע, בנייה של קאנון כוללת בהכרח פעולה של הבְּנֵיה לאחור, על ידי סלקציה, הכלטה וייחוס ערך חדש לאלמנטים ישנים. פטר אווה הוהנדאל (Hohendahl) מתאר בספרו *Building a National Literature* את פרויקט בנייתה של "המסורת הגרמנית" על ידי מיסוד הביקורת, ובייחוד על ידי כתיבת היסטוריה ספרותית גרמנית, החל משנות השלושים והארבעים של המאה ה-19. רק אז, הוא טוען, נקבעה בתודעה התקופה שבין 1770 ל-1830 כנקודת השיא של התרבות הגרמנית. אבל, לטענתו, "לא קבוצת ויימאר ולא הרומנטיקאים ראו את עבודתם כפסגתה, ודאי שלא כתכליתה הסופית של הספרות הגרמנית. התחושה של תקופת פריחה, שבעקבותיה באה דעיכה מהירה ושקיעה, שהשתלטה החל מ-1840, שייכת להיסטוריה המורכבת של המסורת [...] לא לפני סביבות 1835, לאחר מותם של גתה והגל [Hegel], התקבלה התחושה הכללית ששלב חשוב בספרות הגרמנית הגיע לקיצו, ועידן חדש התחיל". (עמ' 142, התרגום שלי, ר"ש).

מהפרספקטיבה הזאת, אותו "עידן מפואר" מעסיק את הוהנדאל רק במובן זה שהוא משמש חומר גלם למבקרים ולהיסטוריונים מאוחרים יותר, שעסקו במיסוד ובהנצחה של

התקופה של העשורים האחרונים של המאה ה-18 וראשית ה-19 נתפסת כ"תור הזהב" של התרבות הגרמנית, הן כתקופת מהפך פורמטיבי והן כפסגת הישגיה. אמנם, האתגר של בניית תרבות גרמנית מקורית — שהתרכז בייחוד בשאלת הספרות והלשון הגרמנית — העסיק דורות של אנשי ספרות עשירות שנים קודם לכן. ובכל זאת, לפחות עד שנת 1770 אי אפשר לומר שקיימת "תרבות גרמנית" כישות תרבותית מובחנת בעלת נכסים חשובים בזכות עצמה, ודאי שלא כבת תחרות למעצמות התרבות של התקופה, כגון התרבות הצרפתית או האנגלית. לעומת זאת, כבר בתחילת המאה ה-19, כלומר בטווח של עשורים ספורים בלבד, נוצרה בקרב האינטלקטואלים בגרמניה תחושה של שיא תרבותי. בשלב זה אפשר לדבר כבר על היווצרותו של קאנון — בראש ובראשונה קאנון ספרותי — גרמני ייחודי. במושג "קאנון" אני מתכוונת לכך שהתחילו להיווצר פנתיאון של דמויות מופת, אוסף של טקסטים "מקודשים" (וכמעט מותר לומר זאת בלי מרכאות) ורפרטואר של דגמים — ספרותיים בפרט ותרבותיים בכלל — המזוהה כמורשת הטבעית של ה-Kultur הגרמני עד היום.

שני אספקטים עיקריים מבחינים את מעמדם התרבותי המיוחד של האלמנטים הקאנוניים האלה בגרמניה על סף המאה ה-19: ראשית, העובדה שהמוניטין שלהם חורגים מהמסגרת המוגדרת של פעילות ספרותית דווקא, והופכים למאפייין של התרבות הגרמנית בכלל. ושנית, העובדה שהמכלול הזה מקבל לראשונה יוקרה בינלאומית. כלומר, לראשונה הופכת

ד"ר רקפת שפי מלמדת בחוג לספרות עברית והשוואתית באוניברסיטת חיפה ובתוכנית מחקר התרבות באוניברסיטת תל-אביב. עבודותיה עוסקות בתיאוריה ובמחקר של תהליכי התמסדות וקאנוניזציה בתרבות. בין מחקריה: תפקידה של הפעילות הספרותית בבניית התרבות הגרמנית הלאומית המודרנית; התשתית התרבותית של המשפטנים ומערכת המשפט בישראל בשנים 1940-1955

אותו לנציג – ולמחולל – המובהק של התרבות הגרמנית המודרנית.

כמובן, מדובר בשדה הטרוגני ודינמי מאוד, שקשה לדבר עליו כעל ישות חברתית מוגדרת. ובכל זאת, בתוכו התבלטו, כעין ראשי קרחון, כמה אנשים וקבוצות, שנתנו את שמם לכל התקופה או לדורות בתוכה. בתוך אלה אפשר להבחין בשני מוקדים עיקריים: בראש ובראשונה מתבלט הדור של סוף המאה (סביב 1795-1800), ובייחוד הקבוצה המכונה "הרומנטיקאים המוקדמים" (Frühromantiker), המצטיירים כקבוצת צעירים חתרניים ביחס לפוסקים הגדולים, "הקלאסיקאים של ויימאר", גתה ופרידריך שילר (Schiller). ללא ספק, פעילותם המגוונת של אלה, הפרוגרמה הספרותית שניסו להכתיב, תוצרתם הספרותית, וודאי חייהם, יחסיהם ומריבותיהם – כל אלה מציינים את שיאו של התהליך שאנסה לתאר. אבל אנשים אלה פעלו כבר מראש כעילית מודעת לעצמה, מתוך שדה שהיתה לו כבר יוקרה ידועה ומערכת נורמטיבית שלא היתה קיימת באופן כזה כעשרים שנה קודם לכן. קדמה להם (סביב 1770-1780) חבורת צעירים – ובהם גתה הצעיר – הידועה בכינויה "הסער והפרץ" (Sturm und Drang), שהופעתה סימנה יותר מכל את תחילתו של אותו תהליך. במאמר זה אתרכו בתקופה הנוגעת לחבורה זו, ואנסה להסביר (א) מה היה סוד קסמו וכוחו של העיסוק הספרותי לגבי דור זה; ו-(ב) אילו שינויים מבניים התחילו להיווצר בעיסוק הספרותי באותו דור, איך התאפשרו, ומה היתה הפונקציה שלהם ביצירת "התרבות הגרמנית".

מהפכה תרבותית-ספרותית

על הצמיחה של התרבות הגרמנית הלאומית במאה ה-18, ועוד קודם, נהוג לחשוב באופן סכמטי ביותר במסגרת המתח שבין התרבות הבורגנית העולה לבין התרבות החצרונת השוקעת. בהקשר המתח הזה, טענתי היא כזאת: כוחה המיוחד של הספרות היה בכך, שהיא שימשה שדה פעולה זמין מאוד וגמיש מאוד לשכבת הבורגנות המשכילה, ובעת ובעונה אחת גם סיפקה לשכבה זו את הערכים הלגיטימיים, שבשמם יכלה לפתוח לעצמה סיכויים להתקדמות חברתית, ובסופו של דבר אף לייצר מתוכה עילית חדשה.

אחד ממקורות ההשראה המרכזיים לטענה זו הוא הניתוח של נורברט אליאס (Elias) בפרק הדן בהבדלים שבין ה-Kultur ל-Zivilisation הגרמניים, ב-The History

of Manners (שהוא הכרך הראשון של ספרו The Civilizing Process). אליאס מסביר, ש"המהפכה הגרמנית", בלשון מושאלת, היתה ביסודו של דבר תנועה ספרותית, מפני שמחולליה, שהשתייכו לשכבת האינטליגנציה הבורגנית, יכלו לזהות את עצמם כקבוצה חברתית בעלת אינטרסים מובחנים רק באמצעות פעילותם הספרותית האינטלקטואלית. במלים אחרות: מה שנתפס כדיעבד כתהליך של התעוררות מעמדית ולאומית, התרחש בגרמניה כתהליך של גיבוש תרבותי, שהתבטא בראש ובראשונה במאבק על חיזוק הפונקציות של השדה הספרותי – על עצם הגדרת המקצוע ומעמדו, על פיתוח השוק הספרותי והשליטה בו, וכמובן, על השלטת רפרטואר הדגמים "הנכונים", על קביעת ערכם וקביעת הסמכות שתקבע את ערכם.

בכל מקרה, מדובר בתהליך שמקורותיו תרבותיים יותר מאשר פוליטיים מובהקים. כפי שמציין רוי פסקל (Pascal), אפילו חבורת "הסער והפרץ", שטיפחה דימוי מודגש של מרד חברתי, לא הטיפה ולא ניסתה בעצם לשנות את הסדרים החברתיים. הסלידה שהפגינו בני החבורה כלפי האצולה היתה בעיקרה ביקורת על הטעם, סגנון החיים והערכים של התרבות החצרונת, ולא היו לה מניעים פוליטיים ספציפיים. השאלה שהעסיקה אותם היתה, מהם הסגנון והערכים המייצגים נכון יותר את ההווה הגרמנית, וזאת, בלי כל תביעה לשינוי המערכת המעמדית הקיימת. למשל, הביקורת של גתה בייסורי ורתר הצעיר (1774), רומן "הסער והפרץ" בה"א הידיעה, אין לה דבר עם "מאבק המעמדות", אלא היא מכוונת כנגד ה"סייג" (Einschränkung; תרגום: מרדכי אבי-שואל), הוא קוד החיים הבורגניים דווקא, שהגיבור רואה בו את גורם המצוקה החמור ביותר, הממרר את חייו של האדם הלירי.

בלי להתווכח על הנסיון לאפיין תהליך זה כגרסה גרמנית של "התקוממות נגד הסדר הישן", אין מחלוקת על כך שהוא מבטא את השאיפה והאפשרויות לניידות ולמוביליות חברתית של גזרה מסוימת בתוך המעמד הבינוני, אפשרויות שנוצרו על ידי אנשים שעיסוקם והסטאטוס שלהם נגזרו מהיותם בעלי השכלה. אמנם, היתה זו בעיקר נחלת הרובד הגבוה של המשכילים, ובייחוד מי שהגיע למשרה בשירות המדינה, או בעלי מקצועות חופשיים – בייחוד בלטו המשפטיים, וכן פרופסורים וכמרים, לעתים גם רופאים. דוגמה מובהקת לכך הוא קספר גתה, אביו של יוהאן וולפגנג, בנם של חייט

שהתעשרו של אלמנת פונדקאי שירשה את נכסי בעלה, בפרנקפורט על המיין. בתוך דור אחד, הודות להשכלתו האקדמית במשפטים, בנוסף לטיפוח של כמה נהגים תרבותיים "נכונים" – כגון מסע לאיטליה, ספריה עשירה ואוסף של יצירות אמנות – יכול היה קספר גתה להשתדך למשפחה מהדרג הגבוה של מועצת העיר, ואף היו לו סיכויים לקריירה מדינית (קריירה זו נחסמה בסופו של דבר בגלל פוליטיקה פנימית ולא בגלל העדר ייחוס מתאים).

עם זאת, האפשרויות למוביליות יחסית אפיינו גם את הגזרה הנמוכה יותר של המשכילים והמשכילים-למחצה, שעדיין יכלו להתפרנס מהוראה וממקצועות כתיבה שונים – כגון תרגום והעתקה. אף כי יוהאן וולפגנג גתה עצמו כבר גדל ככך הבורגנות הגבוהה, בעל סיכויים סבירים "להסתדר בחיים", אותה תחושה של אפשרות למשא-ומתן על מסלול החיים ותפיסת המקום בחברה לא היתה זרה לו כאדם צעיר. באוטוביוגרפיה שלו הוא מוקסם משאפתנותם של הנערים ה"פשוטים" בני עירו, שהיה מיודד איתם: "ראויים היו לשבח על פעלתנותם, והייתי מקשיב ברצון לשיחתם על שפע הדרכים והאמצעים שניתן להתפרנס מהם; יותר מכל אהבו לספר על אנשים שהתחילו מלא-כלום וכיום הם עשירים מאוד. מהם שהיו משרתים חסרי כל, שברבות הימים לא יכלו פטרוניהם להסתדר בלעדיהם, עד שלבסוף השיאו להם את בנותיהם [...]. כולנו היינו מטים אוזן לסיפורים אלה, ואיש איש מאיתנו יעד עצמו לגדולות [...]". ובדברו על אחד מהם, שהוא מכנה בשם פילדס, הוא מפרש: "מצבם החומרי של הוריו אינו מאפשר את המשך לימודיו האקדמיים, אולם הודות לכתב ידו היפה, ולידיעת החשבון והשפות המהלכות בעולם, שסיגל לעצמו בשקדנותו, הוא מקווה עתה להקים משפחה ולמצוא בכך את אושרו" (גתה, מחיי: פיוט ומציאות, עמ' 221, תרגום: "כפכפי").

מסלול חייו של יונג-שטילינג (Jung-Stilling), מבני חבורתו של גתה בשטרסבורג, הוא סיפור הצלחה מייצג, בכך שהוא עובר דרך התחנות המובהקות ביותר במסגרת אפשרויות ההתקדמות שעמדו בפני משכילים חסרי אמצעים. יוהאן היינריך יונג (שמאוחר יותר הוסיף לשמו את הכינוי "שטילינג"), בן איכרים עני, שעבד כחייט וכפחם, שימש, בגיל צעיר ביותר, כמורה בבית-ספר וכמורה פרטי, היה סטודנט לרפואה שפרנסתו מעולם לא היתה מובטחת, והפך בסופו של דבר לאדם נכבד ביותר הן הודות למקצועו החופשי כרופא עיניים, והן הודות לנישואיו לאשה

איור מתוך תרגום צרפתי של ייסורי ורתר הצעיר. ספרו של גתה הוא מעין אוטוביוגרפיה אידיאלית של כל בני חבורת "הסער והפרץ"

ורפואה, למשחקי מזל, ליחסים אישיים, וכמובן גם ביחס להזדמנויות לקריירה. לא אכנס כאן לשאלת תוקפו של תיאור כזה, המציג מעין סטרוקטורה מנטאלית סוחפת של תקופה, המשועברת כביכול באופן בלעדי לתנאים כלכליים-חברתיים, כשיקוף ישיר שלהם ובהומולוגיה מלאה איתם. תיאור כזה לא מביא בחשבון במידה מספיקה, לפחות לא באופן גלוי, את הארגון הספציפי ואת רפרטואר דפוסי הפעולה שהיו זמינים בכל אחד משדות הפעולה שהוא מנתח — דפוסי פעולה המכתיבים, בכל שדה ושדה, את טווח אפשרויות הפעולה, את מבחר הדעות ואפילו התחושות האישיות — העומד לרשות הפועלים בתוכו. מסיבה זו חסר בחיבורו של ברונשוויג גם הסבר למצבה המיוחד של הספרות באותה תקופה, שאיפשר את הפיכתה למעין "מפלט למשכילים חסרי סיכויים", כפי שהוא מתאר.

מכל מקום, אחת העדויות המרשימות למרכזיות הזירה הספרותית בהתפתחות המתוארת היא הופעתה של חבורת "הסער והפרץ" בשנות השבעים של המאה ה-18, הקבוצה הראשונה שנתפסה כ"מהפכנית" בתרבות התקופה, ושהניחה למעשה את הבסיס לאתוס "האינטלקטואלים הגרמנים

הלימודים והן במסלולי התעסוקה, ותחושה כללית ש"כל אחד צריך למצוא את פתרונו באופן אישי", בהתאם לכישוריו האישיים המיוחדים או בעזרת המזל: "הם יעשו כל דבר אפשרי לספק את תאוותם לתהילה, פרט לדבר אחד: לא יהיה לזה כל קשר עם המקצוע שיועד להם מלידתם" (ברונשוויג, עמ' 174; התרגום שלי, ר"ש).

במסגרת זו מתאר ברונשוויג גם את הנהיה החזקה אחר עולם הספרות, שלדעתו היווה אפשרות נוחה ל"קיצור דרך מהיר", כעיסוק שיש בצדו שכר ותהילה, העוקפים את המכשולים שבמסלולים ההיררכיים הקיימים. אמנם, ברונשוויג רואה בנהיה ספרותית זו לא יותר מעדות נוספת למשבר הכללי של פרויקט "ההשכלה" (Aufklärung) בפרוסיה, ולחזרתה של האי-רציונליות (שעל אף הצלחתו המוכחת של תכנון התרבות "הנאור", הוסיפה כל הזמן להתקיים ברבדים הלא-רשמיים של התרבות). לדעתו, בסוף המאה ה-18 שבה האי-רציונליות והפכה ל"מנטאליות השלטת", גם בקרב הציבור המשכיל. וזאת, לדעתו, היתה "המנטאליות הרומנטית", המתאפיינת במה שהוא מכנה האמונה ב"מופלא" (miraculous) בכל שטחי החיים. ברונשוויג מתאר התפתחות זו כפי שהתבטאה בגישה לענייני בריאות

בעלת אמצעים ומעמד חברתי, אך לא פחות מכך — בזכות עיסוקו וקשריו הספרותיים-אינטלקטואליים.

חבורה צעירה ושאפתנית

אבל לפוטנציאל הבחירה וההתקדמות הזה היה גם צד אחר, והוא התסכול של דורות משכילים צעירים בעלי אמביציה, שלא עמדו בפניהם מסלולי התקדמות ממוסדים ומבטיחים. על אף סיפורי הצלחה מרשימים של בודדים ממשפחות פשוטות ש"הגיעו רחוק" — דוגמת יונג-שטילינג, פרידריך קלינגר (Klinger) ואחרים — היצע העיסוקים והמשרות ומוגבלות הגמול שהיה כרוך בהם, לא תאמו ככלל את גודל הציפיה והביקוש. אנרי ברונשוויג (Brunschwig), המוסר תמונה כללית של התרבות בפרוסיה בשליש האחרון של המאה, מתאר אווירת תלונה ומרירות: עורף של סטודנטים, בייחוד בני המעמד הנמוך, חסרי סיכוי לקריירה ותמורה כספית שתהלוך את השקעתם ושאפתנותם, שנשארו בדוחק בתחום המקצועות הגבוליים, המבוזים בדרך כלל (בייחוד מתואר מצבם העלוב של המורים הפרטיים הגרמניים). התוצאה היתה נידודת גדולה וחוסר בטחון תמידי, הן במסלולי

הצעירים" לדורות הבאים. הנקודה המעניינת היא, שלא היתה זו חבורה מגובשת של סופרים או משוררים דווקא, שהאינטרס המרכזי שליכד אותם מלכתחילה היה לכאורה אינטרס ספרותי "טהור", כגון מאבק על איזו תפיסה ספרותית מוגדרת. למעשה, היתה זו קבוצה של סטודנטים צעירים: ב-1770 היה יוהאן גוטפריד הרדר (Herder) בן 26, גתה בן 21, יאקוב לנץ (Lenz) בן 19, קלינגר בן 18; המבוגר שבחבורה היה מרק (Merck), בן 29. מרביתם היו בני האינטליגנציה העירונית הבינונית או הנמוכה: הרדר ולנץ היו בני כמרים פייטיסטים מעיירות שדה בפרוסיה, תלמידי תיאולוגיה, שכל חייהם נתקלו בקשיי פרנסה; קלינגר היה בן למשפחה עניה מפרנקפורט, שלמד רק הודות לפטרון נדיב. כאמור, גתה היה יוצא דופן ביניהם מבחינת הרקע החברתי-כלכלי שלו. כל אחד מהם שלח ידו בכתיבה, במידה כזו או אחרת, אבל מלבד העובדה שאימצו לעצמם נטיות-טעם ורעיונות מסוימים, לא ברור עד כמה אפשר בכלל לראות בהם יישות ספרותית בעלת פואטיקה או תיאוריה ספרותית מובחנת, באותו מובן שהיסטוריונים של הספרות מנסים בדרך כלל לאפיין זרמים או חבורות ספרותיות. קיומם כחבורה — גם אם לזמן קצר בלבד — היה בראש ובראשונה על בסיס של קשרים אישיים, לעתים הדוקים ביותר, ושל תחושה משותפת של זהות תרבותית ושאיפות חברתיות, שיצרו חזית של התרסה חברתית-תרבותית, גם אם ללא פרוגרמה מגובשת, ודאי ללא מימוש. החבורה התפזרה מהר מאוד ואיש איש הלך לדרכו והשתלב במסגרות הקיימות; מי שלא מצא את מקומו, כלנץ, נשאר תלוש ותמהוני. ובכל זאת, כל כמה שקשה לאפיין חבורה זו מבחינת הישגיה הספרותיים, היא מוצגת עד היום כחלק חשוב ובלתי נפרד בהיסטוריה הספרותית הגרמנית. למעשה, היא נתפסה כך גם בזמנה, במובן זה שעוררה תגובות נמרצות מצד הממסד הספרותי. פרידריך ניקולאי (Nicolai), גדול המבקרים הספרותיים של דור ההשכלה, מו"ל רב-עוצמה וסופר, הגדיר אותה ב-1773 כקבוצה סגורה, והאשים את אנשי החבורה בכך שהם כותבים זה לזה ומתעלמים מהקהילה הספרותית הרחבה. על אף הבוסריות של פעולתה הספרותית, ייצרה החבורה אתוס ספרותי בעל השפעה אדירה ותחושת אקסקלוסיביות, שפתחו פתח לשינוי מבני של עצם העיסוק בספרות והתפקיד שלו כגורם מלכד.

העובדה שהאלמנט הספרותי היה חלק בלתי נפרד מזהותם התרבותית של צעירים אלה,

אך לא הגדיר בהכרח או באופן מלא את עיסוקם או את מעמדם החברתי, אינה מקרית, אלא היא נובעת ממבנה העולם הספרותי של תקופתם. באופן כללי, אפשר להצביע על שני גורמים מארגנים עיקריים של שדה הספרות אז: ראשית, היתה המסורת הז'אנריסטית הקאנונית, שיצרה ושימרה את כללי ביקורת הספרות הקלאסיציסטית והתקיימה כעיסוק סגור יחסית של "ידענים". לצדה — אך לא בחפיפה גמורה — צמח השוק החופשי של הספרות, שלא היה כפוף באופן מלא לאותה מסורת מכובדת, וקידם גם "סחורות ספרותיות" שלא היה להן מקום בתוכה. מבחינת קובעי הטון במסורת הקאנונית, לפחות עד אמצע המאה ה-18, העיסוק בספרות כמקצוע לעצמו היה בלתי משתלם, הן כמקור פרנסה והן מבחינת הסטאטוס החברתי. היחידים שהתפרנסו מכתיבה היו כותבי רומנים "לשוק הרחב" (לעתים קרובות בעילום שם) או משוררים "מזדמנים", כגון סטודנטים שכתבו שירים בהזמנה לאירועים חגיגיים כדי לממן את לימודיהם. אלברט וורד (Ward) טוען, שאפילו משוררי החצר — מקצוע שהלך וחלף מהעולם במחצית הראשונה של המאה — נאלצו לעסוק במקצוע נוסף לשם פרנסה, ומכל מקום לא היה זה מקצוע מכובד במיוחד בהיררכיה של משרתי החצר. עקרונית, היה זה עיסוק פנאי לאנשים מכובדים. באופן פרדוקסלי לכאורה, ככל שעיסוק זה נתפס כמקצוע עצמאי, כן היה מתגמל פחות מבחינה חברתית וכלכלית כאחד. היוקרה הספרותית היתה מותנית ביוקרה ממקור אחר; במידה שזו היתה קיימת, העיסוק הספרותי הוסיף לה וחזק אותה, אך כעיסוק לעצמו הוא היה חסר יוקרה, ואפילו נחשב לעלוב.

כך מתאר גתה באוטוביוגרפיה שלו את פני הדברים:

"המשוררים הגרמנים, משלא היו עוד מאוגדים כחברי גילדה הערבים זה לזה, לא זכו בחברה הגרמנית ביתרון כלשהו. ללא שום תמיכה, שום מעמד ושום השפעה, היה זה אך עניין של מקרה אם יצא גורלו של מחונן בכשרון זה לחסד או לשבט. בן תמותה רגיל, אם פיעמה בו רוח, נאלץ למצוא את לחמו בדוחק ולכבז את המתת, שקיבל מיד המוזות בלי ספק, על צורכי היומיום שלו.

[...] ומשורר, אם אמנם לא בחר ללכת בעקבותיו של גינתר, נועד לחיי שעבוד עגומים בתור ליצן או טפיל, וכך היה מגלם, על במת התיאטרון ובמת החיים כאחת, תפקיד שביד כל אחד למלאו כאוות נפשו.

לעומת זאת, אם שרתה המוזה על אחד מאנשי המעמד הגבוה, היא שיוותה לו יתד הדר, ותוך כדי כך לכשה הדר אף היא עצמה. אנשי אצולה בעלי נסיון בחיים, כגון הגדורן, אזרחי עיר מכובדים כגון ברוקס, מלומדים מובהקים כגון הלר, זכו למוניטין כמיטב בני הארץ, בין אלה הנמנים על סולתה ושמה. במיוחד נחלו כבוד גם אלה שבנוסף לאותו כושר מענג הצטיינו גם כאנשי עסקים רציניים ושקדנים.

[...]

אך הנה הגיעה העת שיהיה כתר השירה נעלה בזכות עצמו, שיפתח מערכת קשרים משלו, וישכיל להניח יסוד להוקרת עצמאותו. [...] ותקופה חדשה קמה."

(מחיי: פיוט ומציאות, עמ' 279. תרגום: "כפכפי; ההדגשות שלי, ר"ש).

בקצרה, כנספחת למעמד חברתי מבוסס היה לספרות כוח רב כערך מוסף, כגורם מקדם, שאיפשר — ורק מכוח יחסי גומלין כאלה — לראות בה גם ערך לעצמו. במלים אחרות, היתה בה יומרה גבוהה, ודווקא למי שנושא עיניו קדימה. זה היה התנאי המוקדם לרדיפה אחר "התהילה הספרותית" כמתואר אצל ברונשוויג. אבל, כמובן, גורם מכריע בטיפוח האווירה הזאת היתה הצמיחה הגדולה של השוק הספרותי כשוק כלכלי חופשי. נושא זה נדון ונחקר ביסודיות, וגם אם יש מקום לבדוק מה באמת היה היקף הצריכה של התוצרת הספרותית, ועד כמה ניתן לדבר על היווצרות של קהל קוראים מתרחב (ראו, שפי 1992), אין מחלוקת על כך שהשוק הספרותי במחצית השנייה של המאה כבר נשלט על ידי דינמיקה של יצירת ביקוש הולך וגובר, ולפחות כמה שנוגע ליזמות הספרותית (כתיבה, מו"לות, ערוצי הפצה), בעשורים האחרונים של המאה היא קיבלה תנופה שבמונחי התקופה נחשבה ל"מפלצתית" ממש.

על סמך הערכות של בני התקופה, ב-1773 היו בגרמניה יותר מ-3,000 סופרים, ואילו בסוף המאה — יותר מ-10,600! שיעורם ביחס לאוכלוסיה ב-1790 היה סופר אחד לכל 4,000 אנשים. הנתונים משתנים, כמובן, ממדינה למדינה בתוך גרמניה. יתר על כן, ההערכה היא שהיו הרבה יותר אנשים שעסקו בכתיבה, אך אינם נמנים בתעודות. כלומר, שדה זה הפך בהדרגה לקוסם יותר ויותר. על אף העדר המיסוד של יחסי מו"ל-מחבר, הפיראטיות בייצור ובהפצה והפיגור הניכר, בהשוואה לארצות אחרות, בהסדרת זכויות

לייפציג בתקופתו של גתה. קוד החיים הבורגניים נתפס כגורם הממרר את חייו של האדם הלירי

1775

פרידריך קלינגר, ציור מאת גתה, 1775

היוצרים והתגמולים, ככל זאת, ככל שהצלחתו של אדם בשוק הספרותי היתה גדולה יותר, היא התבטאה גם בתמורה כספית. אף-על-פי שבפועל רק מעטים זכו להצלחה ממשית והרוב הגדול נשאר עלום שם, הפיתוי היה גדול וכנראה סוחף.

המיסטיפיקציה של הספרות

מכל המתואר כאן עולה, שחבורת "הסער והפרץ" מציינת טרנספורמציה בשדה הספרות. אפשר לנסח את הטרנספורמציה הזאת כהתגלמות גלויה ראשונה של הלגיטימציה להמרת התסכול החברתי-מעמדי בתסכול "ספרותי". באופן מעשי פירוש הדבר, שאנשים אלה השכילו לנצל את פעילותם הספרותית כבסיס להגדיר לעצמם אתוס תרבותי חדש, שהקנה להם הון תרבותי מסוג אחר, מפני שהוצג כנכס נדיר, יקר ערך, של יחיד סגולה, בהקשר הכללי של התרבות שחיו בתוכה. נוכחותם בתרבות התקופה היתה רבת השפעה, משני ההיבטים האלה:

א. הצלחתם לנתק את היוקרה הספרותית מהתלות בהיררכיות החברתיות הקיימות ולגבש יוקרה ספרותית סגולית, כנכס בלתי תלוי של הסופר/משורר באשר הוא. יוקרה זו הפכה להיות שוות ערך — או לעתים בעלת ערך רב יותר — מהיוקרה שהעניקו הנכסים התרבותיים הקיימים בפורמציה החברתית הנתונה, נכסי "התרבות המעודנת".

ב. הצלחתם — בייחוד לנוכח הנהיה שהלכה וגברה להסתפח אל העולם הספרותי — ליצור מנגנון של אקסקלוסיביות שיבטיח את צבירתם של הנכסים הספרותיים בידי מעטים.

מה שהבטיח את ההישגים האלה היה בראש ובראשונה אסטרטגיה של מיסטיפיקציה, שהפכה, החל מאותה תקופה, לאסטרטגיה השלטת בביקורת המערבית, בכל הנוגע לענייני ספרות ואמנות בכלל. בעשורים האחרונים של המאה ה-18, ובייחוד לקראת סופה ממש, התאפיינה ביקורת הספרות הגרמנית במיסטיפיקציה של האובייקט שלה, הן (א) של איש הספרות כצורת קיום ייחודית בסדר החברתי; והן (ב) של התוצרת הספרותית. אשר לעניין האחרון, כאמור, מי שפיתח את המגמה הזאת והביא אותה לשיאה היו בעיקר הרומנטיקנים, בסוף המאה ממש: המיסטיפיקציה של הידע הספרותי, ושל מושג ה"ספרות" בכלל, קיבלה את ביטויה הקיצוני ביותר בתיאוריה הספרותית שלהם. תיאוריה זו מתאפיינת בערפול, באופי הטאוטולוגי של הגדרותיה, בשילוב של פרגמנטריות מצד אחד וכוללנות חסרת גבולות מצד שני, ובניתוקה הכמעט מוחלט מהתוצרת הספרותית הממשית המוכרת לבני התקופה (והדוגמה המובהקת לכך היא התיאוריה הרומנטית של הרומן). כל אלה הופכים את מושג הספרות של שלגל (Schlegel) ונובאליס (Novalis), בסוף שנות התשעים לחידה גמורה, למין סוד שקשה מאוד לנחש את שיטתו. את כל זאת הרשו לעצמם הרומנטיקאים, כעבור עשרים שנה, להציג כפסגת העשייה הספרותית. אבל התנאי המוקדם לכך שהצלחו להשליט נורמות כאלה בתיאוריה, היה קודם כל המיסטיפיקציה של הכשרות הספרותית, שהתחילה בשלב מוקדם יותר. ה"מהפך" הספרותי של "הסער והפרץ" לא התבטא בניסוח פרוגרמה ספרותית חדשה, אלא בעיקר ביצירת דפוסי פעולה, ובייחוד בדגמי התנהגות, או סוג של דיספוזיציה נפשית — כישורים ונטיות — המגדירים את ה"משורר" כסוג האדם שנועד לעיסוק הספרותי. הבשורה שאיתה נכנסה חבורה זו לעולם הספרות היתה השִׁגָּבָה של העיסוק הספרותי והפיכתו ממקצוע נרכש, בעל כללים שקופים, שהשליטה בו הותנתה בעמידה בדרישות נורמטיביות ידועות (כפי שהיה עד אז), למעין "ייעוד", מצב קיומי נבחר, שאין לו כללים ושהוא בחזקת "מתת-אל", כפי שמתבטא בדבריו של גתה במובאה האחרונה. צריך לזכור שה"תרבות" — כלומר, הרוכב הגבוה של כלל התרבות — בגרמניה במאה ה-18 היתה תרבות חצרונית, שנקודת ההתייחסות

המרכזית שלה והמקור הדומיננטי לדגמיה היו בעיקר צרפת. המדובר בפרובינציאליות תרבותית מובהקת: לשון התרבות היתה צרפתית, הספרות הנערצת היתה בדרך כלל ספרות ניאורקלאסיציסטית מצרפת, שלא לדבר על גינוני החברה, העדפות הטעם וכד'. הדוגמה המובהקת, העולה כמעט בכל תיאור של התקופה, היא חצרו של פרידריך השני מלך פרוסיה, שלא רק התעלם מקיומה של ספרות בלשון הגרמנית, אלא אף הפגין כלפיה זלזול אלגנטי של "איש התרבות". לכן, כפי שטוען גם אליאס, האלמנט התרבותי הייחודי ביותר שעמד לרשות המשכילים הבורגנים היה מיומנותם בלשון הגרמנית — ובייחוד בכתיבה בגרמנית — דבר שיכלו להופכו בהדרגה לערך תרבותי ייחודי להם. גילומו המובהק של האלמנט הזה היתה הספרות בת-הזמן בלשון הגרמנית, שעוד במאה ה-17 ובתחילת המאה ה-18 לא היה קיומה מובן מאליו.

אמנם, כפי שציינתי לעיל, המפעל של בניית ספרות מקומית בגרמנית העסיק את סוכני הספרות בגרמניה עשרות שנים קודם לכן. עצם העובדה שבמאה ה-18 כתיבת ספרות בגרמנית היא כבר תופעה קיימת, ממוסדת ומרוכדת ובעלת קורפוס עשיר למדי — על אף שחוגים מסוימים עדיין מתקשים להכיר בקיומה — היא כשלעצמה ראייה למידת הצלחתו של מפעל זה. אבל ככל שהדבר יישמע פרדוקסלי, כפי שמראה גונתר גריס (Grimm), היוזמה ליצירת ספרות גרמנית בגרמנית צמחה במקורה לא מתוך מה שהיינו מכנים היום "רגש לאומי" (כלומר, מתוך שאיפה להגדרה עצמית ייחודית, לבידול של גרעין גרמני מקורו), אלא דווקא להיפך, מתוך השאיפה של המשכילים בגרמניה, האמונים על לשונות אירופה וספרויותיה, להיות חלק מאותה "תרבות אירופית מעודנת". מבחינתם, זה היה נסיון להביא את תרבותם הביתית לאותה רמה של עידון והישגים: להשליט בה גרסה מקומית של אותו רפרטואר ניאורקלאסיציסטי, ולייצר קורפוס קאנוני מקביל בגרמנית. המגמה הזאת עוד שלטה במרכזים הספרותיים בגרמניה אפילו באמצע המאה ה-18.

באוטוביוגרפיה שלו מתאר גתה בסרקאזם את פגישתו, כסטודנט צעיר למשפטים, עם אחד הסוכנים הראשיים של הניאורקלאסיציזם הגרמני, יוהאן כריסטוף גוטשד (Gotsched), שהיה מרצה באוניברסיטת לייפציג, ממעוזי הפרובינציאליזם הגרמני בתקופתו. בעיניו, מפעלו הספרותי של גוטשד הזקן הוא התגלמות החקיינות הריקה, שרק בילבלה

יאקוב לנין, ציור מאת פנינגר

לנין, המצטייר כדמות אקסצנטרית וטראגית, אדם שנאמר עליו "שאינו מסוגל לחלוטין לעבודה סדירה", שעם כל התהפוכות במסלול חייו השערורייתי ונסיונות ידידיו ומשפחתו להשיג עבורו משרות שונות, לא השתלב בשום מסגרת; אדם שהפך את אי-התואם שבין רגשותיו לבין המציאות, ואת הסבל שנבע מכך, לאידיאולוגיה, לתכלית חייו: "סבלי הגדול ביותר נגרם לי על ידי לבי, ועם זאת, המצב הכי בלתי נסבל הוא כשאני חופשי מסבל", כתב ללאוואטר (התרגום שלי, ר"ש). אך דווקא פרשת חיים זו היא דוגמה פאתטית לטעות, או להגזמה, בזיהוי רפרטואר האופציות התרבותיות של זמנו: היום אפשר לראותו כבוהמיין שהקדים את זמנו, שפיתח סגנון חיים שהפך כעבור עשרות שנים לדגם אליטיסטי ששכרו בצדו, ובהקשרים מסוימים אפילו מחייב. אך בעיני בני דורו נשאר לנין תמהוני.

עם זאת, גם אם רוב בני החבורה לא מימשו דגם זה הלכה למעשה במסלול חייהם, וגתה עוד פחות מכולם, אין ספק שהם טיפחו אותו כמופת אידיאלי וסיגלו אותו לעצמם לפחות כאלמנט סגנוני, או כפנטזיה, כמשאלה. אפשר לראות בייסורי ורתר הצעיר מעין אוטוביוגרפיה אידיאלית של כל בני החבורה: כל החומרים ברומן זה לקוחים מפרשות שונות – אהבות, דמויות ואירועים – בחייו הממשיים של גתה, אך הם בונים בו מסלול חיים אגדי, שגתה הצעיר מזדהה איתו, אבל אינו מגשים אותו

ההגדרה של "הגרמניות האותנטית" כהווייה ספרותית ותרבותית אלטרנטיבית. לא במקרה, התגבש הגרעין הראשון ל"סער והפרץ" דווקא מתוך מפגשם של כמה צעירים גרמנים בשטרסבורג; כלומר, על רקע מפגש ישיר יותר עם תרבות צרפתית, ומתוך התחדדותה של תחושת הניכור והנחיתות של כל אחד מהם ביחס לתרבות וללשון זו, שעל אף שהיתה מוכרת להם היטב ושגורה בפיהם עוד "מהבית", למעשה חוו אותה עוד "מהבית" כסגורה בפניהם. בהקשר הזה, הם העלו על נס מושגים כמו "העומק והאותנטיות הטבעית" או "כנות הרגש", שלדעתם אפיינו את גרמניותם הבלתי מעודנת, והפכו להם למעין "גאוות יחידה" ובסיס לאחווה הסטודנטילית שלהם: "מה שהרחיק אותנו מן הצרפתים ביתר שאת היתה טענתם השחצנית שחזרה ונשנתה כי בדומה למלך זה הנוהה אחר התרבות הצרפתית, חסר לכל הגרמנים בכללם חוש הטעם. [...] כבר קודם לכן ולא אחת פנינו אל הטבע, שלימד אותנו לא לקבל עלינו שום דבר מחוץ לאמת ולכנות הרגש, שביטויין הישיר והעז [...] שימש לנו כסיסמה וכקריאת-קרב, שעל פיהן היו חברי הכנופיה האקדמית הקטנה שלנו מכירים ומעודדים זה את זה. עקרון זה היה מונח ביסודן של כל מסיבות הרעים שלנו, ש'הודר מיכאל', המפורסם בגרמניותו, לא נפקד מהן מעולם".

(חיי: פיוט ומציאות, עמ' 340).

ואמנם, פולחן "הגאוות הטבעית" – שנשאב במקורו מדגמים ספרותיים ופילוסופיים מוכרים למדי, בייחוד מהתרבות האנגלית – הפך לאופנתי במידה שרוקנה את המושג מתוכנו. אך ברור שהוא היה פונקציונלי מאוד בעיצוב האתוס הספרותי החדש: הוא סיפק את ההצדקה האידיאולוגית לכשלונם של משוררים צעירים בעלי השראה "להסתדר בחיים", להשתלב בחברה. אי-היציבות הכלכלית והזלזול בעניינים ארציים בכלל, ההתבודדות, הקפריזיות, המלנכוליה, ואפילו החולניות – כל אלה הפכו לסימנים המובהקים של הכשרון הטבעי, של שאר-הרוח ועמקות הרגש (שלא היו נכסים עוברים לסוחר בתרבות הקיימת), ואלה אומצו עכשיו כחלק מהדיספוזיציה המועדפת של "נפש המשורר האמיתי".

אמנם, בשלב זה היתה זו עמדה תרבותית היפותטית יותר מאשר דגם חיים שמומש באופן מעשי. היחיד מבין החבורה שגילם דגם זה במלואו בחייו (או, כפי שגתה מתאר אותו, היה קורבן של דגם זה בחייו), היה יאקוב

את התלמידים הגרמנים הצעירים שנהו אחרי הספרות:

"[...] השטפון הגוטשדי הציף אז את העולם הגרמני ממש כמבול בשעתו, שאיים לכסות את פסגות ההרים. זמן רב חייב לחלוף עד שמבול כזה שוכך כליל ועד שהביצה מתייבשת, וכיוון שבכל דור ודור רבים המשוררים המחקים מעשה קופים, הפיק החיקוי של הרדוד והמימי שפע אדיר שכמעט לא נותר לו זכר בימינו. [...] כל מי שאך ניחן במעט שכל ישר, די אם הכיר באופן השטחי ביותר את הנושן, וקצת יותר מזה את החדש, וכבר ראה עצמו מצויד באמת מידה, שבירו למדוד בה כל דבר".

(חיי: פיוט ומציאות, עמ' 181).

אמנם, הבזו שמפגין גתה כלפי גוטשד, גם כעבור עשרות שנים, מנוסח במושגים ספרותיים, אבל חצי הלעג שלו מכוונים בסופו של דבר כלפי עולם תרבותי שלם של תרבות "מצורפתת" שגוטשד ייצג, בחיים עצמם לא פחות מאשר בספרות. מבחינתו, גוטשד וה"חברה" בלייפציג בכלל, היו תמצית המפגש עם אותו טרור של "הסגנון המעודן" של הקרתנות הגרמנית, שבעיני החבורה הצעירה – ואפילו בעיני גתה, שלא בא ממשפחה פשוטה ביותר – היווה חסם תרבותי שקשה היה להתגבר עליו, וגרם לו רגש נחיתות:

"כל נימוסיות, אם אינה מתלבלבת על רקע של אורח-חיים מלא ורחב, אפשר שתיראה צרת-אופק, קופאת על שמריה ומנקודת מבט מסוימת אולי אף מטופשת. [...] אכן, לכל סטודנט בעל מעמד ורכוש כלשהו היו סיבות מספיקות כדי [...] שיהיה שוקד על הגינונים המקובלים בעיר, שהרי ה'קולוניה' שימשה מופת לנימוסים צרפתיים. [...] ורבים מבין המקומיים, שקנו את השכלתם בבתי-ספר לנסיכים ובימינסיות אחרות, וקיוו לקידום נוסף, לא הרהיבו עוז לסטות מן המנהגים המסורתיים. [...] תחילה לא היה אורח-חיים זה למורת רוחי; מכתבי ההמלצה שלי העניקו לי כניסה אל בתי המשפחות הטובות, ונתקבלתי בסבר פנים יפות גם בחוג ידידיהם. אך עד מהרה ניתן לי לחוש כי החברה הגבוהה מגלה בי פגמים רבים, וכי, לאחר ששיניתי מלבושי בהתאם לטעמם, הריני נתבע אף לדבר בלשונם".

(חיי: פיוט ומציאות, עמ' 179-180; ההדגשה שלי, ר"ש).

מסתבר איפוא, (א) שאי-אפשר להפריד את המרד הספרותי (המפורש) מהתסכול המעמדי-תרבותי (הפחות מפורש); (ב) שמונחי המיקוח – שבשם התנהל מרד זה – היו מושגי

מיטיבה היא למלא את ייעודה וכן אין אפשרות כנראה שתתאים לטעמו של העם" (התרגום שלי, ר"ש).

לקריאה נוספת:

יוהאן וולפגנג גתה, מחיי: פיוט ומציאות, תרגום: י" כפכפי, תל-אביב 1992.

Nicholas Boyle, *Goethe. The Poet and the Age*, Oxford 1991.

Henri Brunschwig, *Enlightenment and Romanticism in Eighteenth-Century Prussia*, Chicago 1974 [1947].

W. H. Bruford, *Germany in the Eighteenth Century: The Social Background of the Literary Revival*, Cambridge 1965.

Norbert Elias, "On the Sociogenesis of the Concepts 'Civilization' and 'Culture'", in: *The History of Manners (The Civilizing Process)*, New York 1978.

Gunter E. Grimm, *Literatur und Gelehrtentum in Deutschland; Untersuchungen zum Wandel ihres Verhältnisses vom Humanismus bis zur Frühaufklärung*, Tübingen 1983.

Heinrich Heine, "The Romantic School", in *The Prose Writings of Heinrich Heine* [1833], Ed. Ellis Havelock, London, pp. 68-141.

Peter Uwe Hohendahl (ed.), *A History of German Literary Criticism, 1730-1980*, Lincoln 1988, [1985].

Roy Pascal, *The German Sturm und Drang*, Manchester 1953.

Rakefet Sheffy, "The Late Eighteenth-Century German *Trivialroman* as Constructed by Literary History and Criticism", in: *Texte* vol. 12, pp. 197-217.

—, "Programming an Intellectual Field: The Idea of the Novel as an Organizational Agency in Late Eighteenth Century Germany", Paper presented to The Dartmouth Colloquium, *The Making of Culture*, Dartmouth College, July 1994.

Larry Vaughan, *The Historical Constellation of the Sturm und Drang*, New York 1985.

Albert Ward, *Book Production, Fiction and the German Reading Public 1740-1800*, Oxford 1974.

בדרך חייו (כפי שהוא מדווח באוטוביוגרפיה שלו, עמ' 382-384, 412-419). ועל אף טענתו של גתה, שוורתר לא יצר אופנה תרבותית אלא רק ביטא אותה, אין ספק שהוא עזר לעצב אב-טיפוס של האדם הרומנטי לדורות הבאים. ולבסוף, אין ספק שהוקדשה תשומת לב מיוחדת לעיצוב דמות חדשה של משורר גרמני אידיאלי, ולשם כך נמצאו גם תקדימים. כך אפשר להבין את הגלוריופיקציה שגתה עושה ליוהאן כריסטיאן גונתר (Gunther), משורר מראשית המאה ה-18, בן המעמד הפשוט, שחי חיים פרועים ומת בגיל צעיר ובחוסר כל, לאחר שלא השכיל לתפוס את מקומו במשרה שהוצעה לו כמשורר חצר. גתה, המבליט אותו על פני המשוררים החצרוניים בני תקופתו, בוחר בו במידה רבה כאב-טיפוס של "המשורר הגרמני", שהוא אדם שכשרונו והיצירתיות הטבעית שלו אינם מאפשרים לו להתפשר עם האילוצים הכלכליים והחברתיים של נסיכות חייו, אדם החי רק את ייעודו כמשורר ומתמכר לו עד כלות. ולפיכך, גתה מציע אותו כדיעבד כמופת במסורת השירה הגרמנית:

"כל המעמיק לבדוק מה הדבר שחסר היה לשירה הגרמנית, עשוי היה לגלות כי חסרה היתה דמות-מופת, ודמות לאומית דווקא; כשרונות לא חסרו מעולם. די להזכיר את גונתר, הרשאי להיקרא פייטן במלוא משמעותה של מלה זו. [...] היה לו כל הדרוש ליצירת עולם שני, של פיוט, מתוך העולם הפשוט, הקיים במציאות. [...] הכוסר והגסות שבשירתו שייכים לתקופתו, לאורח חייו, לאופיו, או אולי לחוסר-אופיו. הוא לא ידע לרסן את עצמו, וכך בזבז את חייו, ואת שירתו עמם יחד".

(חיי: פיוט ומציאות, עמ' 188). כאמור, מבחינת הרומנטיקאים בסוף המאה, דגם זה הוא כבר פרדיגמה. בפרגמנט 420 מהאתנאום, קובע שלגל: "יומימיות — שיקולים כלכליים — אלה נלווים תמיד לכל מי שאינו אוניברסלי לחלוטין. תכופות, כשרון והשכלה אובדים לגמרי בתהליך זה" (התרגום שלי, ר"ש). ועל בסיס זה, מקבלת הכשירות הספרותית מעמד של מצרך יקר המציאות, שהנדירות היא-היא תמצית מהותו. ובעצם, אפילו לא כמצרך, מפני שלרוב בני התמותה אין אפשרות לזכות בו כלל, אלא ליחיד סגולה בלבד. במכתב לאחיו משנת 1791 הסביר שלגל למעשה את כל התורה הזאת על רגל אחת:

"ככל ש[אמנות השירה הטמירה (geheime)] קשורה קשר הדוק יותר למהות הפנימית (Eigentümlichkeit) של אותם מעטים שכל קיומה נתון בידיהם ונועד עבורם בלבד, כן